

Preliminarno saopštenje

UDK 821.163.4(497.16)“18/19“

Srđa MARTINOVIĆ (Cetinje)

Fondacija „Sveti Petar Cetinjski“

martinovicsss@t-com.me

POTPUNO ZABORAVLJENI CRNOGORSKI KNJIŽEVNICI IZ 19. VIJEKA I POČETAKA 20. VIJEKA

Crna Gora je gotovo vijek vremena provela u različitim državnim formama koje nijesu poklanjale dovoljno pažnje crnogorskom književnom stvaralaštvu. U tom periodu mnogi ugledni književnici i stvaraoci iz Crne Gore ostali su zaboravljeni. Ovo je prilika da se podsjetimo nekoliko njih koji su stvarali s kraja 19. vijeka i početkom 20. vijeka, koje nije pomenula niti jedna kritika ili istorija književnosti, a nesumnjivo pripadaju Crnoj Gori. Među njima naročito se ističu: dramski pisac i pjesnik Đorđe Martinović, komandir i pjesnik Đorđije Đuričković, komandir i pjesnik Ilija Hajduković i oficir i pjesnik Marko Jošov Martinović.

Ključne riječi: zaboravljeni književnici, Crna Gora, 19. i 20. vijek

Crnogorska istorija i književnosti, ali i ostale oblasti našeg stvaralaštva, vapore su više od vijeka u luci zaborava, prijeteci da zauvijek budu zaboravljeni i praktično izbrisani. Tom zaboravu snažno su se oduprli zamašni autori i stvaraoci nakon Drugog svjetskog rata, poput braće Radojević, Milorada Nikčevića, grupe autora okupljenih na FCJK i drugih, osvjetljavajući na stotine izgubljenih likova koji su stvarali u različitim periodima crnogorskog književnog bivstvovanja. Kapitalno i nezaobilazno trotomno djelo je „Istorija crnogorske književnosti“. Ovaj tekst je samo skroman doprinos da se osvijetle i istaknuti likovi našeg književnog opusa koji bi trebali naći svoje mjesto u nekom dopunjenom izdanju pomenutog djela. Baveći se vojnom istorijom, išćitali smo brojnu objavljenu i neobjavljenu građu, nalazeći u njoj i znatan broj književnika, pjesnika, prozaista, memoraista, autora zbirki, vrijednih sakupljača i pribilježivača koji su ostavili trajan pečat na pamćenje crnogorskog naroda. S tim u vezi, ovom prilikom izradili smo detaljne biografije, za nekoliko, po nama važnih, a potpuno zaboravljenih, čak ni pomenutih autora iz 19. vijeka i početka 20. vijeka, a koji su značajno djelo ostavili za sobom i

to uglavnom u vremenu Knjaževine i Kraljevine Crne Gore, ali i koju godinu kasnije. Među njima su svakako: Đorđe Milošev Martinović (1882–1918), pjesnik i dramaturg, autor drame i više zbirki pjesama, Đorđije Đuričković (1876–1924), oficir crnogorske vojske, pisac pjesama i članaka, sakupljač i autor zbirke „Crnogorske junačke narodne pjesme“, zatim Ilija Haduković (1858–1916), oficir i autor djela „U časovima odmora“, zatim Marko Jošov Martinović (1895–1988), oficir i agronom, autor zbirke pjesama „Markovo cvijeće“.

Đorđe Martinović rođen je u Kotoru 1882. godine u porodici četnog barjaktara Miloša Martinovića iz Bajica. Gimnaziju je završio u Kotoru. Dalje školovanje nastavio je na Pravnom fakultetu u Beču. Jedan je od nekoliko prvih crnogorskih doktora pravnih nauka. Doktorirao je pravo u Beču. Po povratku sa školovanja radio je kao pripravnik u advokatnoj kancelariji Matareli. Nakon položenog advokatskog ispita radio je ako advokat u Sarajevu i Banjaluci. Jedno vrijeme boravio je u Crnoj Gori i obavljao je značajne državničke i pravne funkcije. Početkom 20. vijeka bio je sekretar Velikog suda Knjaževine Crne Gore na Cetinju.

Potom je bio narodni poslanik u Bosanskom saboru (1908–1909). Pisao je pjesme, dramske komade i političke rasprave. Napisao je više zbirki pjesama i to: „Prve pjesme“ objavljene u Mostaru 1903. godine, zatim „Stihove“ objavljene u Dubrovniku 1907. godine. Pored pjesama napisao je i dramu u pet činova „Mazepa“ koja govori o ukrajinskom plemiću, a ovo djelo nastalo je pod uticajem dijela njegove porodice Martinović koja je živjela u Berđanki, tadašnjoj Ukrajini. Pisao je i objavio političke rasprave: „Agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini i način njegovog rješenja“ publikovano na Cetinju 1909. godine, kao i „Kako će raditi bosansko-hercegovački sabor“ publikovano 1910. godine u Sarajevu. Zasnovao je brak sa ćerkom advokata Matarelija kod kojeg je u početku radio. Preminuo je 17. oktobra 1918. godine u Sarajevu. Jedno djelo posvetio je svojim roditeljima. Pisao ih je na ijekavskom narječju svojih predaka. U pjesama preovladavaju lirske pjesme, a ima i rodoljubivih pjesama posvećenih Crnoj Gori. Stihovi su mu objavljivani u „Brankovom kolu“ 1903. godine, zatim u „Narodu“ 1907. godine, „Srđu“ 1907. godine, „Bosanskoj vili“ 1908. godine i „Savremeniku“ 1913. godine. Sarađivao je u

„Srđu“ (1906) i „Srpskoj reči“ (1906). Njegova kratka biografija objavljena je u Enciklopediji prosvete na 193. strani od autora akademika Nika Simova Martinovića.

Stručna i laička javnost do sada nijesu imali priliku da se sretnu sa njegovom dramom „Mazepa“, pa je tako ne pominje ni dramska ni književna kritika niti im je njihov autor poznat. Spada u red naših najstarijih drama. Ova drama je dio crnogorske kulture i baštine i na ovaj način bila bi predstavljena crnogorskoj i široj javnosti. Slična je stvar i sa njegovim pažnje vrijedne stihovima. Jednu zbirku pjesama posvetio je svojim roditeljima i u predgovoru napisao: „Evo i mene... Dopustićeš mi, dragi čitaoče, da kažem dvije, tri riječi prije nego što ti pokažem svoju dušu... Hoćeš da znaš? Ja sam svoj; ovo nekoliko pjesama – to su moja rođena deca; zato su mi draga. Ja nijesam išao daleko da u Hangesu kupljem, niti sam išao u Alhabru da u njoj naučim da pjevam. Ne, ja sam luta kroz dušu svoju. Meni ne treba niko, niko da osjeća za me – do mene sama... Počeo sam. Niko me na tom putu ne može zastrašiti, jer to nije put slave – to je put ljubavi prema čovječanstvu!... Za sada dosta, a sada, dragi čitaoče, dozvoli mi da ispratim svoje pjesme... Hajte, moje pjesme među narodom, vi nemate starije braće koje će vas preporučiti. Namjerićete se na mnogog, koji će vas pokuditi. Biće među tijem osudama dosta pravijeh – jer vi imate pogriješaka. Namjerićete se na onoga koji će vam se narugati – toga ne slučajte; na mnogoga, koji će nasmijati vama – toga prezrite, a namjerićete se na čovjeka, koji će ozbiljno ukazati pogriješke vaše – toga saslušajte dobro, dodite ka mene i kažite mi. U počitelju, septembra 1902. godine, Đorđe Milošev Martinović.“ U svojoj pesmi „Svom rodu“ između ostalog piše:

„...Ил ако смије, нек се каже сам,
Да му савјет дам,
Да црва чека на огњишту плам!
А нека само дигне топове.
Нек своју силу он подигне сву,
Нек у одбрану носи снопове!
Ми ћемо га дочекати ту.
Роде мили – прса твоја та
Неће бити необрађена:
Са својим зрњем нека душман пође,
Прси своје поставићу о'ђе,
Кроз моје груди охладњеће зрно,
Па неће моћи до тебе да дође!“

Dordije Đuričković rođen je u aprilu 1876. godine u Donjem Zagarču u Danilovgradu u porodici Mašana, potkomandira crnogorske vojske. Osnovnu školu završio je u selu Gardac, a podoficirsku školu učio je na Cetinju i Srbiji. Podoficirsku školu na Cetinju upisao je u septembru 1896. godine kada je i osnovana stalna škola u Vojnom stanu. Međutim, već u novembru 1896. godine odlazi na školovanje u Podoficirsku pješadijsku školu u Beogradu, koju je završio 18. decembra 1898. godine i vratio se u Crnu Goru. Po povratku sa vojne škole, kako sam kaže, „ponovo sam otpočeo sa narodnim umotvorinama“. U čin potporučnika proizveden je

1900. godine. Službovao je kao pješadijski oficir u Stajačkoj vojsci na Cetinju, Podgorici i Nikšiću. Kasnije je bio komandir mitraljeskih četa 1907–1908. godine. Službovao je kao kapetan crnogorske vojske na dužnosti šefa štaba Katunske brigade. Na ovoj dužnosti učestvovao je u Prvom balkanskom ratu. U čin komandira proizveden je nakon balkanskih ratova 14. novembra 1913. U Prvom svjetskom ratu kao komandir je bio načelnik štaba Druge divizije u sastavu Hercegovačkog odreda. Od 1915. postavljen je za komandanta Klobučkog sektora Hercegovačkog odreda koji je imao rang brigade. Na ovoj dužnosti ostao je do januara 1916. Naročito se istakao u borbama na Klobuku. Kao komandant odreda pohvaljen je od Vrhovne komandne naredbom br. 4325. Interniran je u austrougarski logor 1916–1918. U Vojsci Kraljevine SHS je bio potpukovnik i službovao je u Boki Kotorskoj kao njen komandant. Preminuo je 9. januara 1924. godine na dužnosti u Kotoru. Njegovi posmrtni ostaci preko Cetinja sahranjeni su u rodnom Zagarču.

Kao mladić se zainteresovao za sakupljanje narodnih umotvorina, poslova, aforizama, epskih i lirskih pjesama. Kao đak osnovne škole 1889. godine počeo je „sanjati o nekoj književnosti, našto me je najprije potaklo to: što je moj stariji brat Krsto bilježio predanja iz plekenske istorije. Docnije počeo sam po putu mog učitelja – vježbati se u kovanju stihova, nalezeći u tome osobito zadovoljstvo, i ako mi je posao išao veoma nategnuto zbog oskudice slikova.“ Prvo njegovo neobjavljeno djelo bilo je „Pegaz“ nakon čega se okrenuo narodnoj poeziji. Prvi njegovi pokušaji objavljivanja u javnosti dogodili su se 1894. godine kada je neke umotvorine narodne počeo slati Jovanu Sundečiću, tadašnjem uredniku „Prosvjete“ u Kotoru. Međutim, zbog promjene programa i urednika ovog lista, njegove umotvorine nijesu objavljene. Tek po

povratku iz Beograda sa vojnog školovanja, narodne umotvorine počinju da mu izlaze u *Luči* kod profesora Lazara T. Perovića. Osim sakupljanja pisao je i svoje pjesme i članke u periodičnim publikacijama i to u: *Luči* (1898–1900), *Onogoštu* (1899–1900), *Golubu* (1901, 1903), *Bosanskoj vili* (1901, 1910–1911), *Građaninu* (1904), *Glasu Crnogorca* (1910–1911), *Otađzbini* (1910–1911), kalendaru *Boka* (1912–1914), *Sokolu* iz Njujorka (1913–1914), *Ljetopisu srpskih škola* u Americi za 1914. Svoje pjesme i članke potpisivao je pod raznim pseudonimima i to: Katunjanin, Đuričkovski, Đurinovski, Đurevinski Đ. Đ., Dragović Đ. M., đ-m- Dragović, Đ. M. D., Đuričkov, Dukadžinski, Jednoški. O njemu se pisali Risto Kovijanić u „Starac dobri Mažuranićeva spjeva“, ZMSKJ, 1965. godine, zatim Sonja Ledinek-Munda, Miroslav Luketić u Bibliografiji Luče, Radivoje Šuković u „Crnogorski alamanasi i kalendari“ (1835–1914), objavljenom na Cetinju 1980. godine.

Od 1903. počeo je ozbiljnije raditi na prikupljanju isključivo junačkih pjesama. Kako je službovao kao oficir u Stajaćoj vojsci u kojoj su služili vojnici iz raznih krajeva Crne Gore, a među njima i dosta guslara, od njih je sakupio dosta junačkih pjesama. Prilikom obavljanja svojih vojničkih zadataka uvijek je koristio priliku da bilježi i sakupi pjesme, a jedan dio njih bilježili su mu i slali neki njegovi poznanici, a naročito pop Tomo Kažić. Već u ljeto 1908. godine imao je nekih 50 pjesama u rukopisu i odlučio se da pripremi knjigu. Međutim, vijest o smrti njegovog četvorogodišnjeg sina Mašana nanijele su mu težak udarac. Zbog ovog tragičnog porodičnog događaja napustio je rodno mjesto i preselio se na Cetinje, dok je rad na njegovoj zbirci duže vremena bio potpuno zaboravljen. Nakon nekoliko godina ponovo se vratio pripremanju knjige kao pješadijski kapetan crnogorske vojske, pokušavajući da radom odagna teške misli koje su ga spopadale. Njegova zbirka pjesama je 5. februara 1910. godine predata na štampu u štampariji Ministarstva vojnog na Cetinju. Međutim, strahovita vijest ponovo je uzdrmala ovog književnog pregaoca, kada mu je 22. marta 1910. godine preminuo maloljetni sin Branko. Uz tešku patnju o kojoj nikada nije govorio, nakon osam mjeseci izašla mu je knjiga 1910. godine pod nazivom „Crnogorske narodne junačke pjesme“. U predgovoru ove knjige za sebe kaže: „došao sam na misao da uložim ozbiljni trud na prikupljanju junačkih nar. pjesama, te i ako pod raznim teškoćama i neprilikama uspio sam prikupiti prilično veliku zbirku ovih, od koje danas izdajem ovu prvu knjigu“. Za svaku pjesmu za koju je to moguće bilo, naznačio je ime guslara i mjesto odakle je uzeta. U ovoj knjizi objavljeno je 34 pjesme i to: „Ženidba Baja Pivljanina“, „Lazar Pecirep“, „Dioba Selimovića“, „Vuk Mićunović i begovi hercegovački“, „Devet Đul-agića“, „Petar Bošković i Osman-aga“, „Svatovi Ljubovića“, „Vuk Stanišić i Beg-Ljubović“, „Mekić Osman i Markiša serdar“, „Udarac na Stubicu“, „Četovanje dva Vuksanovića“,

„Četovanje Marka Vukotića Đukanovića“, „Osveta Zrna barjaktara“, „Krvavi plijen“, „Pogibija Ljevač Osman-age“, „Pogibija Savovića-Krcuna“, „Krvavi Božić“, „Udarac Pipera na Lukavicu“, „Četovanje Đikana Pejanova Pejovića“, „Pogibija Asan-bega Mekića“, „Sedam Tomaševića“, „Kandić Lazar“, „Osveta Šute Radovića – Đuričkovića“, „Kula Četkovića“, „Osveta bratska“, „Pogibija Smail-age Čengića“, „Pogibija Murata Borčanina“, „Osveta Mitra Nikčevića“, „Pogibija Pera Savovića“, „Osveta popa Jova Ivovića“, „Junačka osveta“, „Nenad Dožić i Kolašinci“, „Pogibija Seda Golovića“, „Prelazak Vasojevića u Srbiju“.

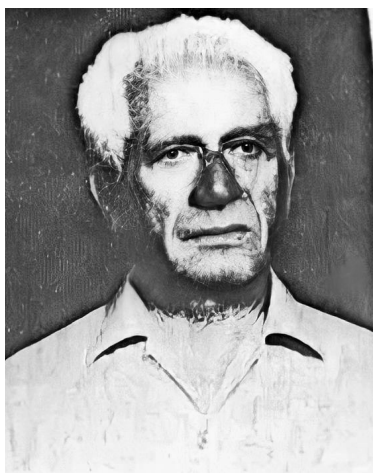
Ova knjiga naišla je na ogromno interesovanje tadašnje crnogorske javnosti. Imala je veliki broj preplatnika sa svih strane Crne Gore, a naročito je bila popularna među vojnicima i oficirima crnogorske vojske, od kojih je najveći broj bio njenih preplatnika. Pored navedenog Đorđe Đuričković je sakupio materijal za još dvije ovakve knjige koje, iako je imao u planu dati ih na štampu, nikada nijesu ugledale svjetlo dala zbog sudbonosnih ratnih okolnosti koje su nastupile. Veoma je značajan njegov doprinos sakupljanju pjesama, od kojih su mnoge, zahvaljujući isključivo samo njemu, ostale sačuvane. Za svaku je pohvalu njegova upornost da sakupi što više pjesama i da one budu u izvornom obliku bez intervencija. Zato zahvaljujući autoru danas imamo autentične pjesme toga doba, od kojih najveći broj pjeva o istorijskim događajima, pa su nam danas one važna dopuna pojedinih događaja o kojima se veoma malo ili čak nimalo zna. Pozivao je sve one koji imaju junačke narodne pjesme da mu ih pošalju, bez ikakvih intervencija. Rana smrt i životne okolnosti ovog značajnog pregaoca prekinule su njegove planove i plodonosan rad.

Ilija Hajduković rođen je u Podgoru u Crmnici 1858. godine. Kao mladić učestvovao je u Veljem ratu 1876–1878. godine, u sastavu Crmničkog bataljona. Nakon Veljeg rata postavljen je za oficira crnogorske narodne vojske. Dugogodišnji je upravitelj vojnih oružnih radionica crnogorske vojske. Kao upravitelj službovao je u Ministarstvu vojnom. Upravnik Vojne laboratorije na Cetinju bio je od 1890. do 1897. Išao je u veći broj misija u inostranstvo, u cilju nabavke naoružanja za potrebe crnogorske vojske. Kao izaslanik ministra Ilije Plamenca blisko je sarađivao sa inostranim konstruktorima. Osim vojne službe i naoružanja bio je i druš-

tveno aktivan. Član je 1896. društva „Gorski vijenac“, a 1902. nalazi se kao jedan od osnivača Fonda za potpomaganje trgovačkog i zanatskog podmlatka. Kao potkomandir 1906. bio je upravnik vojnih oružnih radionica u Artiljerijskom odjeljenju Ministarstva vojnog. Imao je bliske prijateljske odnose sa austrijskim konstruktorom Lugerom, sa kojim je održavao intenzivnu pisanu prepisku. Na početku Prvog svjetskog rata 1914. bio je glavni predstavnik crnogorske intendantske službe u Solunu u Grčkoj. Nosilac je više crnogorskih odlikovanja. Njegova pisma, inventarne knjige i sveske o vojnim radionicama čuvaju se u arhivi Istorijskog instituta Crne Gore u Podgorici. Preminuo je 1916. godine na Cetinju.

Dosta rano je počeo da piše pjesme ali i neke članke. Prve pjesme objavljene su mu 1886. godine, a raznim člancima i raspravama javljao se *Grlici* 1891. godine, u *Srbobranu* 1895. godine, u *Srpskom dnevniku u Budimpešti* itd. U periodu između odgovornih dužnosti koje je obavljao bavio se pisanjem i sakupljanjem narodnih umotvorina, narodnih pjesama, pisao je nekrologe pojedinih uglednim oficirima i ličnostima (Mitar Dabanović, Savo Plamenac), ali i određene zanimljive teme iz crnogorskog života. Objavljena mu je knjiga „U časovima odmora“ 1912. godine, publikovana na 168 strana na Cetinju, u štampariji Ministarstva vojnog, i iste godine publikaciju istog naslova na 292 strane. U ovom djelu pored pjesama naročito je zanimljiv dio o Crnogorskom arsenalu u kojem se navodi značaj formiranja muzeja, specifičnosti Crne Gore u njenoj permanentnoj borbi za slobodu, a navodi i podatke o oružju i ratnim trofejima koji se čuvaju na Cetinju. Komandir Ilija Hajduković može se smatrati ozbiljnim začetnikom vojne i uopšte muzeologije u Crnoj Gori. Dio njegovih pjesama publikovan je i u zbirci pjesama „Mač i gusle“ iz 1886. godine autora Nikole Nastaća, publikovanoj na 345 strana u Spljetu (Split) u štampariji Rušo i Marić.

štampariji Rušo i Marić. Pored književnosti pisao je i stručnu vojnu literaturu i uputstva poput: „Opšte napomene i uputstva“ iz 1905. godine na 24 strane zajedno sa oficirom Petrom Lomparom, „Cjenovnik za popravku vojničkog oružja“, Uprava vojnih radionica, štamparija Ministarstva vojnog, 1911. godine itd.

Marko Jošov Martinović, oficir ruske vojske. Rođen je 18. avgust 1893. godine u Bajicama u porodici Joša Markova. Osnovnu školu završio je u Bajicama, a gimnaziju 1906–1910. godine na Cetinju. Kao đak gi-

mnazije dobio je stipendiju da se školuje u Rusiji na Poljoprivrednom tehnikumu. Tamo je otputovao u avgustu 1910. godine za Jaltu, u južnu Rusiju i započeo školovanje. Po ulasku Crne Gore u Prvi balkanski rat 1912. godine pokušao je da se vrati u Crnu Goru i priključi se crnogorskoj vojsci, što mu nije dozvoljeno. Tehnikum je završio u junu 1915. godine i dobio zvanje agronoma. Kako mu je povratak u Crnu Goru onemogućen kako bi se borio u redovima njene vojske, dobrovoljno je 1. avgusta 1915. godine stupio u rusku carsku armiju. U Kijevu je završio vojni kurs Oficirske škole i u svojstvu mlađeg oficira upućen je u 163. pješadijski puk u Galiciji, u kojem su se ruske snage sukobljavale sa austrougarskom vojskom. U Galiciji je učestvovao u ofanzivnim ratovima do visokih Karpata u toku 1916. godine, kada je u borbama lakše ranjen. Čuvena je njegova komanda „Davaj u sljedeći rov“. Kao komandira Pete čete, u činu poručnika ruske carske vojske, u borbama na visokim Karpatama zatekla ga je prva februarska revolucija i abdikacija ruskog cara Nikolaja II Romanova. Kako je ruska armija na Južnom frontu i dalje pružala snažan otpor, ostao je da se bori u njenim redovima do decembra 1917. godine kada se armija naglo počela raspadati. Za pokazanu hrabrost na frontu odlikovan je najvećim ruskim odlikovanjima, a Ordenom Sv. Đorđa dva puta i Đorđevskom medaljom. Nakon toga otputovao je u Kišinjev u Besarabiju, odakle su sve pripadnike ruske armije rumunske jedinice protjerale preko rijeke Dnjestra. Kako je tu bilo koncentrisano veliko ljudstvo, odmah su formirali Drugi puk jačine 8.000 ljudi, pod nazivom „Legija za oslobođenje Besarabije“. Iza organizacije ovog puka stajali su uglavnom boljševici. Sa ovom legijom učestvovao je u borbama protiv intervencionista – Rumuna, Francuza, Grka i ukrajinskih separatista. Učestvovao je u oslobađanju grada Tiraspolja i brojnih okolnih sela. Krajem 1919. godine na njegovu legiju izvršen je organizovani napad iz više pravaca, od Odese Francuzi i Grci u blindiranim vozovima, Rumuni sa zapada, a ukrajinski separatisti sa sjevera. Rukovodeći se ratnom taktikom, legija se razbila po selima u više manjih grupa, s namjerom ponovnog okupljanja po povoljnijom situaciji. Njegovu grupu opkolili su ukrajinski separatisti u jednom selu. Kako je kod sebe imao crnogorski pasoš, stražarno su ga sproveli preko Karpata i Mađarske i predali početkom 1920. godine vlastima Kraljevine SHS u Subotici. Tamošnje vlasti su ga stražarno sprovele do Cetinja i stavile pod strogi policijski nadzor, pod kojim je ostao duže vremena jer im je bio sumnjiv zbog boravka u Rusiji. Za upravnika rasadnika i sreskog poljoprivrednog referenta u Foči postavljen je 1936. godine. Nakon pet godina službovanja, u maju 1941. godine ustaše su ga protjerale sa porodicom iz Foče. Ubrzo po dolasku na Cetinje povezao se sa ilegalnom mrežom u borbi protiv okupatora. Učesnik je 13. marta 1942. godine zbora Bajica na kojem je donešena poznata Bajička rezolucija. Na

ovom zboru je bio govornik, a jedan je od delegata koji su rezoluciju predali guverneru Crne Gore, generalu Pirciju Biroliju. Italijanski okupator ga je uhapsio 27. marta, a nakon dva dana interniran je u logor Kavaje u Albaniji. U logoru Kavaja držao je tri govora o Crvenoj armiji i njenim mogućnostima. Početkom 1943. godine vraćen je na Cetinje, da bi nakon 15 dana bio ponovo uhapšen i odveden u logor u Bar. Nakon kapitulacije Italije našao se na slobodi, da bi ponovo bio uhapšen. Za člana KPJ biran je u oktobru 1944. godine. Tokom 1944. godine bio je komandir Bajičke terenske čete. Nakon oslobođenja Cetinja, novembra 1944. godine, postavljen je za predsjednika Izvršnog sreskog NO odbora. Na tom položaju ostao je godinu dana, kada je određen za sprovođenje kolonizacije u Vojvodini. Potom je radio u Ministarstvu poljoprivrede i Planskoj komisiji na mjestu šefa odjeska za poljoprivredu. Na ovom mjestu ostao je sve do penzionisanja 1953. godine. Kasnije se preselio u Hrvatsku, a povremeno je živio u svojoj kući u Dobroti. Preminuo je 1988. godine, a sahranjen je u Bajicama. Za hrabrost i podvige u ruskoj vojsci odlikovan je: Ordenom Sv. Đorđa IV stepena br. 131080, Đorđevskom medaljom IV stepena br. 146051, Ordenom Sv. Đorđa III stepan br. 2158, Ordenom Sv. Stanislava sa mačevima III stepena, Ordenom Sv. Ane III stepena sa natpisom za hrabrost br. 3120. Od strane Prezidijuma vrhovnog sovjeta SSSR-a za ratne zaslugе u Oktobarskoj revoluciji odlikovan je Srebrnom medaljom br. 361148.

Pripremio je 1930-ih godina za štampu zbirku ljubavnih pjesama pod nazivom „Markovo cvijeće“. Tadašnji list *Slobodna misao*, broj 28, na strani 4, nas u dijelu „Knjige i časopisi“, pod naslovom „Zbirka pjesama Marka J. Martinovića“ informiše da je: „Viši činovnik gradskog poglavarstva na Cetinju Marko J. Martinović“ pripremio za štampu zbirku ljubavnih pjesama koje će se zvati „Markovo cvijeće“. Zbirka je još karakteristična što se baš danas javlja poslije duge pauze“. Iz ovog teksta osim godine izdanja možemo saznati i to da se autor poezijom bavio i ranije, još u studentskim danima, danima Oktobarske revolucije u Rusiji, ali i po povratku u Crnu Goru. Pored poezije, pisao je memoare i zapise o svojem školovanju i životu u Rusiji, kao i ratovanju na strani Oktobarske revolucije. Te njegove zabilješke i sjećanje na Oktobarsku revoluciju publikovane su 1980-ih godina u časopisu *Istorijski zapisi*. Ovi zapisi iz tog vremena jako su vrijedi jer govore o mnogim Crnogorcima, učesnicima ovih dramatičnih svjetskih zbivanja. Marko Jošov Martinović je bio izrazito pedantna ličnost, brižljivi čuvalac građe. Tako se u njegovoj zaostavštini mogu naći njegove konduite oficirske liste sa detaljnim podacima o njegovom školovanju, vojnoj karijeri, odlikovanjima itd., ali i brojne originalne fotografije. Osim toga što je publikovano, zapisivao je i druge važne događaje iz svog života, kao što su porodične priče, odrastanje, lične tragedije

itd., koje se nalaze u rukopisu kod njegovog sina Borislava Bora Martinovića, kapetana duge plovidbe koji živi u Rijeci.

Srđa MARTINOVIĆ

**COMPLETELY FORGOTTEN MONTENEGRO WRITERS
FROM THE 19TH CENTURY AND THE BEGINNING
OF THE 20TH CENTURY**

Montenegro spent almost a century in different state forms that did not pay enough attention to Montenegrin literary tradition. During that period, many polished writers and creators from Montenegro were forgotten. This is an opportunity to remind ourselves of several of them who created from the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, which were not mentioned by any criticism or history of literature, and which undoubtedly belong to Montenegro. Among them, the following stand out: playwright and poet Đorđe Martinović, commander and poet Đorđije Đuričković, commander and poet Ilija Hajduković and officer and poet Marko Jošov Martinović.

Keywords: *forgotten writers, Montenegro, 19th and 20th centuries*